
Ивана Веселиновић
(Филозофски факултет Универзитета у Београду)

ПОКУШАЈ БРАЧНЕ АЛИЈАНСЕ: КОНСТАНТИН ХІ И МАРА БРАНКОВИЋ У ЗНАКУ ОСМАНСКОГ БАЛКАНА

Апстракт: Писац и дипломата Георгије Сфранцис, кроз своје дело нас обавештава о преговорима које је водио поводом склапања трећег брака цара Константина ХІ, као и о принцезама које су биле виђене за будућу царицу Ромеја. Једна од њих била је удовица султана Мурата II, Мара Бранковић, која је одбила да ступи у брак са царем, чиме циљ овог рада представља анализирање узрока који је довео до таквог исхода преговора. Сфранцис је у својој Хроници као разлог због ког до брака није дошло изнео податак, да се султанија Мара молила Богу, да ако се спасе од брака са Муратом II више се неће удавати, већ ће остати слободна „*служећи свом избавитељу*“. Међутим, Мара Бранковић је након смрти Мурата II живот наставила у Деспотовини узимајући активног учешћа у политичким дешавањима, нарочито након смрти деспота Ђурђа, услед чега метод истраживања ове теме укључује проблемски приступ политичким дешавањима на простору Балкана, у контексту тражења узрока њене одлуке. Срж истраживања представља повезивање теме са податком о одлуци султана Мехмеда II, који је уз допуштање да се врати у Деспотовину, даровао маћехи жупе Топлицу и Дубочицу за издржавање, уз шта је, и у каснијем периоду, у више наврата показао своју наклоност према Мари. Сходно томе, у раду смо изнели хипотезу да се *избавитељ* ког је желела да „служи“, односно ког из захвалности није желела да изда, удајом за његовог политичког противника само пар месеци након што је постала слободна, може пронаћи у лику османског султана Мехмеда II.

Кључне речи: Мара Бранковић, Мехмед II, Константин ХІ, дипломатија

Ступање на престо султана Мехмеда II, 1451. године, хронолошки се поклопа са периодом када је византијски цар Константин ХІ Драгаш Палеолог настојао да пронађе себи одговарајућу супругу и будућу царицу Ромеја. Константинови претходни бракови, први са Теодором Токо, други са Катарином Гатилузи, окончани су прераном смрћу његових жена. Ниједна од њих две није му оставила потомство, што је био један од

основних разлога царева треће женидбе, уз наравно, политички и војни савез који се вековима обезбеђивао управо преко брачних и рођачких мрежа.¹ У тренутку ступања на престо, 1449. године, цар је већ седам година био удовац, услед чега је питање његове женидбе било неопходно отворити, проналажењем најприкладније невесте.² Царев близак сарадник и пријатељ који се активно бавио овим питањем, Георгије Сфранцис, у свом делу је оставио забележено сведочанство о избору принцеза које су виђене као најдостојније, као и о току преговора који су вођени.³ Како наводи Сфранцис, цар га је октобра 1449. године као изасланика упутио најпре у Ивирију код василевса Георгија, а потом у Трапезунт код цара Јована Великог Комнина, како би преговарао и утврдио која би принцеза била боља прилика за женидбу.⁴ Управо током ових преговора који су трајали скоро две године, до Сфранциса је дошла вест о смрти султана Мурата II, у периоду када је стигао на двор у Трапезунт, а затим додаје како је од цара трапезунтског сазнао и то да се султанова удовица вратила својим родитељима.⁵ У наставку следи како је повратак султаније Маре Бранковић у Србију преокупирао како василевса, тако и самог Сфранциса, услед чега се чинило да је од брака са принцезом из Трапезунта или принцезом из Ивирије, „кориснија“ могућност алијансе са Српском деспотовином, браком са Ђурђевом ћерком Маром.⁶

Мара Бранковић је након смрти свог мужа, султана Мурата II, уз дозволу његовог наследника, Мехмеда II, одлучила да се повуче у Србију и живот настави у дому српске владарске породице којој је припадала. Управо из тог разлога, Георгије Сфранцис истиче да му се учинило како би због наступајуће борбе против Османлија за Византију најкорисније било орођавање са Српском деспотовином. Под кориснијим се вероватно мисли на неопходност финансијске подршке цару, обзиром на то да Сфранцис оставља податке о преговорима са василевсом Ивирије који му је саопштио да код њих није учестало да невесте дају новац будућим мужевима, због чега је одлучено:

„Διὰ τοῦτο ποιοῦμέν το μετ' αἰδοῦς καὶ ἀσυμβουλευσεως ἀπὸ τοὺς ἐμούςс καὶ δίδω τὴν θυγατέρα μου, ἄνευ τῶν φορεμάτων καὶ σκευῶν τῶν εἰς ὑπηρεσίαν αὐτῆς, φλωρία χιλιάδας λς , καὶ νὰ ἔχη καὶ κατ' ἔτος χιλιάδας τρεῖς, διὰ τὸ νὰ δίδη εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ πτωχοὺς καὶ ὅπου ἂν φανῆται αὐτῇ.“⁷

О томе у којој мери је хронична беспарица била терет ког цар Константин XI није могао да се ослободи, податке оставља и један

¹ D. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453*, Cambridge 1993, 373.

² I. Papadrianos, *The Marriage-Arrangement between Constantine XI Palaeologus and the Serbian Mara (1451)*, *Balkan Studies* 6 (Θεσσαλονίκη 1965) 132-133.

³ A. Kaldellis, *The New Roman Empire, A History of Byzantium*, Oxford 2024, 909.

⁴ Giorgio Sfranze, Cronaca, *a cura di Maisano*, Roma 1990, 102.

⁵ М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 363; Р. Радић, *Историја Трапезунтског царства*, Београд 2022, 239-240; M. Philippides, *Constantine XI Dragaš Palaeologus (1404-1453), The Last Emperor of Byzantium*, London - New York 2019, 240.

⁶ Sfranze, Cronaca, 110.

⁷ Sfranze, Cronaca, 114.

Млечанин, учесник одбране Цариграда и очевидац његовог пада, а који је у свом делу оставио забележено да је цар био изузетно сиромашан и да је тражио позајмице од својих архоната, које они нису давали.⁸ Преко потребна финансијска средства браком са Маром Бранковић би без сумње била обезбеђена, обзиром на то да је њен отац, српски владар, деспот Ђурађ Бранковић, као поседник рудника злата и сребра био изузетно богат, о чему сведоче обавештења Дубровчана о златницима које је код њих чувао.⁹ Кратак осврт на његову финансијску стабилност приказује и чињеница, да је организовање и финансирање похода на Османлије, означеног као Дуга војна, српски деспот већим делом преузео на себе.¹⁰ С тога би се могло рећи, да је Ђурађ Бранковић био идеалан таст за осиромашеног византијског цара, опхрваног османским недаћама и стрепњом за даљу будућност Царства. Убрзо нако преписке са царем о том питању, а чије сегменте је Сфранцис забележио у свом делу, упућено је неколико посланстава на српски двор. Поред тога, Сфранцис нас обавешава да је у писмима цару изнео и четири тачке које би могле представљати потенцијалне потешкоће при склапању брака са српском принцезом, попут сродства и њеног претходног брака са муслиманом, али за сваку од њих је изнашао и записао решење освртом на ближу прошлост и уочавањем сличних ситуација након којих је ипак долазило до склапања брака.¹¹

Међутим, у овом случају и поред добре воље српског деспота и цара Константина XI, по жељи Маре Бранковић до брака ипак није дошло.¹² Остаје недоречено и тиме загонетно, зашто је Мара овај брак одбила, иако су њени родитељи, деспот Ђурађ Бранковић и деспина Ирина Кантакузин, били усхићени оваквом понудом.¹³ Као могућност разрешења тог питања изнећемо хипотезу која се чини извесном узимајући у обзир малобројна сведочанства у изворима, али и анализирање политичке атмосфере у првим месецима ступања на власт новог османског султана. Сфранцес је у свом делу као разлог због ког до брака није дошло изнео податак да се емирица (ή ἀμήρισα)¹⁴, како он назива Мару, молила Богу ако је спасе од брака са Муратом II да се више неће удавати, већ да ће остати слободна служећи свом избавитељу:

„Ἀλλ' εὐρέθη, ὅτι ἡ ἀμήρισα ἐδεήθη τοῦ θεοῦ καὶ ἔταξεν ἵνα, εἰ διὰ τινος τρόπου ἐλευθερώσῃ αὐτὴν ἀπὸ τὸ ὀπίτιον τοῦ τάχα ἀνδρὸς αὐτῆς, ἄνδρα ἔτε-

⁸ Опсада и пад Константинопоља 1453. Николо Барбаро, Леонардо са Хиоса, Исидор Кијевски, прев. Д. Аџовић, Лозница 2016, 105.

⁹ М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, 258, 276.

¹⁰ А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, Београд 2006, 141.

¹¹ Sfranze, Cronaca, 110.

¹² А. Kaldellis, *The New Roman Empire*, 909.

¹³ М. Philippides, *Constantine XI Dragaš Palaeologus*, 245.

¹⁴ Sfranze, Cronaca, 112. Занимљив је податак да титулу емирице Мари Бранковић приписује и Критовул, иако је њен супруг титулисан као султан: Critobuli Imbrotae Historiae, ed. D. R. Reinsch, Berlin 1983, 113.

ρον εἰς ὅλην αὐτῆς τὴν ζωὴν νὰ μηδὲν ἐπάρη, ἀλλὰ νὰ μένη ἐλευθέρᾳ καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν θεραπεύουσα τὸν τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆ δεδωκότα. Ἐναπέμεινεν οὖν διὰ ταύτην δὴ τὴν αἰτίαν τὸ περὶ τούτου ἀργόν.¹⁵

Овај податак се може тумачити на више начина, и тиме оставља доста простора за анализу и дискутовање о значењу које се крије иза цитиране реченичне конструкције. Прво виђење би било у смислу хришћанског погледа на Бога као избавитеља из невоље, о чему у византијским али и генерално у средњовековним изворима има доста података. Са друге стране, истичемо посматрање овог проблема из друге перспективе, односно у контексту особе која је султанији омогућила да се ослободи харема и врати назад у своју земљу. Ако се као решење овог питања узме прва могућност на шта је до сада стављан акценат, логичан след околности на основу до тадашњих примера племкиња са простора православног Балкана, које као удовице више нису желеле или могле да ступе у брак, било би замонашење, односно службовање Богу.¹⁶ Пример за то је Евдокија, сестра Михаила VIII Палеолога, која је одбила брак са српским краљем Милутином јер није желела да квари успомену на преминулог мужа.¹⁷ Затим, у српској средњовековној историји, имамо неколико примера удовица које су као монахиње наставиле свој политички живот, попут кнегиње Милице и царице Јелене. Међутим, као што је познато, до тога у овом случају није дошло већ је Мара Бранковић наставила да живи на територији Српске деспотовине, узимајући активног учешћа у политичким дешавањима, нарочито након смрти деспота Ђурђа.

Сумњу у овај податак изнео је још Јанис Пападрианос, сматрајући да се разлог одбијања брака крије у политичким околностима тог периода, уз аргумент, да су три године након ових преговора покренути нови, везани за њену удају за чешког капетана Јискру.¹⁸ Он у наставку додаје да је за исход преговора о орођавању Палеолога са Бранковићима одговоран деспот Ђурађ, односно да је он тај који је одбио брак а не његова ћерка, јер је желео да задржи добре односе са Османлијама.¹⁹ Са друге стране, Доналд Никол пружа поверење Сфранцисовом податку о одушевљењу деспота Ђурђа овом понудом као и Марином завету да се више неће удавати, образлажући да је то доказ њене зрелости и снаге личности, да се успротиви оцу и поступи у складу са својим уверењима.²⁰ Михаило Ст. Поповић износи мишљење које се надовезује и на Пападрианосов закључак о овом питању, али и на Николов. Он сматра да је Сфранцис

¹⁵ Sfranze, Cronaca, 112.

¹⁶ I. Papadrianos, *The Marriage-Arrangement between Constantine XI Palaeologus and the Serbian Mara (1451)*, 138. Спремић износи закључак да је Мара одбила брак јер се заветовала да ће посветити живот Богу у знак захвалности за даровану слободу. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, 364.

¹⁷ В. Станковић, *Милутин свети краљ*, Београд 2022, 197-198.

¹⁸ Ј. Пападрианос, Манојло Палеолог, византијски посланик у Србији 1451. године, ЗРВИ VIII/2 (1964) 314.

¹⁹ исти, 314.

²⁰ Д. М. Никол, *Византијске племкиње, Десет портрета, 1250-1500*, Београд 2002, 184.

истакао Марино одбијање, како би лакше исказао неслагање њених родитеља, првенствено деспота Ђурђа, са овим браком, али истовремено не одбацује могућност показивања њену независност и снаге личности, да своју одлуку спроведе у дело.²¹

Пре него што се окренемо анализи Марине политичке улоге и разлога због ког до брака није дошло, нудимо кратак осврт на изнета мишљења у литератури, односно могућност Ђурђевог мешања и одбијања да ћерку уда за византијског цара, а што је Сфранцис у свом делу прећутао. Сматрамо да би посматрање овог проблема из те перспективе било погрешно, јер није расветљен разлог који би писца, а још важније, Сфранциса као царевог блиског пријатеља и политичког чиниоца тог времена, навео да скрива увреду коју је српски деспот Ђурађ нанео византијском василевсу Константину XI. Такође, у наставку његовог дела, када описује пад Цариграда и деловање хришћана у току опсаде, приметан је изразито негативан став према Србима, од којих су Ромеји тражили да не испуне султанов захтев око посредовања при склапању мира између Угара и Османлија, јер би тиме султан могао да нападне Цариград. Међутим, деспот је поступио у складу са султановом вољом, не схватајући, како Сфранцес пише, „*ако тело остане без главе, удови су мртви*“ (ὄν τυχὸν ἀφαιρηθῆ ἢ κεφαλῆ σώματος, τὰ μέλη εἰσὶ νεκρά).²² У наставку дела, његов гнев према Србима се продубљује, за које огорчено каже да нису притекли у помоћ Граду већ султану, пославши му „*много људи и новца*“, на шта су Турци ликовали „*ево и Срби су против вас.*“ (ἰδοὺ καὶ οἱ Σέρβοι καθ' ὑμῶν εἰσὶ).²³

Свему до сада изреченом неопходно је придодати податак који износи позновизантијски историчар Дука, који пише да је султан Мехмед II након што је дозволио маћехи да „*уз много славе и части*“ оде у Србију, уз то за њено издржавање дао имања дуж границе са Србијом.²⁴ У складу са тим, Мара се већ током прве половине 1451. године вратила у Србију, а највероватније је у том периоду боравила у жупама Топлици и Дубочици, које јој је султан даровао.²⁵ Обзиром на то да је Мехмед II покрио њено издржавање и тиме јој дао слободу, због чега је суштински нико није могао приморати на удају ако је није желела, Мара је такође имала могућност да живи на добијеним имањима у случају неспоразума са остатком своје породице. Сагледавањем ствари из те перспективе, постаје доста мање изгледно да бивша султанија, након независности коју је добила од Мехмеда II, оличене у територијама са којих се издржавала и које је

²¹ М. Ст. Поповић, Мара Бранковић, *Жена између хришћанског и исламског културног круга у 15. веку*, Нови Сад 2014, 131-132.

²² Sfranze, Cronaca, 136.

²³ Sfranze, Cronaca, 140.

²⁴ Ducas, *Istoria Turco-Byzantina (1341-1462)*, XXIII, 1-2, ed. *V. Grecu*, Bucharest 1958, 289.

²⁵ Константин Михаиловић, Јањичареве успомене или Турска хроника, прев. *Б. Живановић*, Београд 2014, 125-126; М. Ст. Поповић, *Мара Бранковић*, 120-121; Жупе Топлица и Дубочица биле су део Мариног мираза, када је склопљен брак између ње и Мурата II – А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, 138.

самостално поседовала, пристане на брак који је желео њен отац. У том смислу, *избавитеља* ког је желела да служи, како пише Сфранцис, односно ког, по нашем мишљењу, из захвалности није желела да изда удајом за његовог политичког противника, само пар месеци након што је постала слободна, можемо пронаћи у лику османског султана Мехмеда II. У завет који је Мара дала, како Сфранцис пише на почетку цитиране реченице, не можемо бити у потпуности сигурни, обзиром на то да се помиње само у његовим Мемоарима. Али са друге стране, остатку реченице, где стоји да ће остати слободна служећи своје *избавитељу*, можемо у потпуности веровати, обзиром на то да је српска принцеза одбила брак са византијским царем и задржала добре односе са султаном Мехмедом II.

Одговор на питање зашто није дошло до брака између српске принцезе и византијског цара можемо потражити и у потоњим догађајима у којима је Мара узела учешћа, а који у многome осветљавају континуиран став и Марино виђење политичке ситуације на Балкану у годинама након што је постала слободна. Податак који доноси биограф султана Мехмеда II, Михаило Критовул са Имброса, сведочи о томе да се питању Мариног одбијања брака са византијским царем може приступити кроз призму проосманског става бивше султаније. Критовул је оставио записано да је у Србији након смрти деспота Ђурђа дошло до поделе у српском владарском дому.²⁶ Једна страна на челу са деспотином Ирином Кантакузин (Бранковић) сматрала је да се треба водити протурска политика и одржавати добри односи са Османлијама како би се спречили напади на земљу, а таквог мишљења је била и бивша султанија, Мара Бранковић. Овакав став не чуди обзиром на то да је у питању временски период након пада Цариграда 1453. године, чији бедеми су на савременике остављали утисак неосвојивости, а који је ипак подлегао упорности и напорима младог султана Мехмеда II.²⁷ Са друге стране, деспот Лазар је предводио део владарског дома Бранковића који је био мишљења да је боља могућност приближавање Угарској и тиме улазак у отворену конфронтацију према Османлијама. Међутим, убрзо по расламсавању сукоба у породици, само годину дана након смрти деспота Ђурђа преминула је и његова жена деспина Ирина, након чега Мара Бранковић са братом Гргуром и ујаком Томом Кантакузином напушта Србију и повлачи се на територије Османског царства.²⁸ Склонивши се на територије Османлија, Мара је од 1457. године па све до краја свог живота уживала заштиту и наклоност султана Мехмеда II, који јој је у том периоду даровао имања у Жејеву, између Сера и Свете Горе, а потом и власништво над манастиром Свете Своје у Солуну, са његовим целокупним приходима.²⁹ На основу једног османског документа из марта 1459. године, сазнаје се да је Мара заправо купила поменути манастир,

²⁶ Critobuli Imbrotae Historiae, 113.

²⁷ Critobuli Imbrotae Historiae, 113-114; А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, 147.

²⁸ А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, 147; М. Ст. Поповић, *Мара Бранковић*, 142.

²⁹ Д. М. Никол, *Византијске племићи*, 185; Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач и његово доба*, Београд 2010, 63.

након чега је од султана тражила потврду власништва над њим.³⁰ Према томе, бивша султанија је из Жежева наставила своју политичку активност узимајући учешћа у црквеним питањима, штитећи хришћане у Османском царству, уз шта је, како закључује Доналд Никол, због поштовања које је Мехмед II гајио према њој, била у могућности да одржава равнотежу између хришћана и Турака на Балкану.³¹

С тога је јасно да је Марина политичка улога након повратка у земљу, у директној вези са чувањем добрих односа са султаном и проосманским ставом који је поред ње један део династије Бранковић такође подржавао.³² Управо ове чињенице, у вези њеног повлачења на османску територију, можемо сагледати као допуну претходно изнетог става о разлогу одбијања брака, и дубљем политичком сагледавању зашто до њега није дошло.

Узимајући у обзир све изречено као и чењеницу да су две године након преговора о браку, српске трупе послате да учествују у опсади Цариграда на страни султана Мехмеда II, „петнаест стотина коњаника“ како стоји у Јањичаревим успоменама,³³ јасно се може повући константа у политици Српске деспотовине према Османлијама. Дакле, помирљив став, и избегавање конфликта који би за последицу имао напад на државу, присутан је од тренутка ступања на престо султана Мехмеда II. Свакако да би савез Србије и Византије, браком између Маре Бранковић и Константина XI, на османској страни био прихваћен као јасан знак удруживања против њих, тако да се управо из тог угла може посматрати и разлог одбијања брака са византијским царем.

С тога би на крају додали, да је султан Мехмед II, допуштањем маћехи да се врати у своју земљу и дарујући јој имања са којих би се издржавала, обезбедио слободу Мари Бранковић коју она није желела да жртвује још једним браком, који би, попут њеног првог брака, био изазван комплексним мозаиком политичких прилика на простору антиподног хришћанско-османског Балкана. Из тог разлога, бивша султанија је стала на страну свог *избавитеља*, на супрот жељи византијског цара и својих родитеља, не желећи да удајом за његовог противника одбаци самосталност коју јој је подарио.

³⁰ S. Vryonis, *The Ottoman Conquest of Thessaloniki in 1430, in Continuity and Change in late Byzantine and early Ottoman Society*, ed. A. Breyer and H. Lowry, (Birmingham-Washington 1986), 318.

³¹ Д. М. Никол, *Византијске племкиње*, 186-189; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, 362.

³² И. Веселиновић, *Улога деспине Ирине Кантакузин у политичком животу Српске деспотовине*, Зборник радова Филозофског факултета у Приштини ЛП/2 (Косовска Митровица 2022), 187-188.

³³ Константин Михаиловић, *Јањичареве успомене*, 128.

Ivana Veselinović

(University of Belgrade, Faculty of Philosophy)

MARRIAGE ALLIANCE ENDEAVOR: CONSTANTINE XI AND MARA BRANKOVIĆ
IN THE SIGN OF THE OTTOMAN BALKANS

This paper presents the results of the research on the reasons for the unsuccessful outcome of the negotiations regarding the marriage between Emperor Constantine XI and Mara Branković. After the former Sultana returned to Serbia to her parents following the death of her husband, Sultan Murat II, George Sphrantzes, in his Chronicle, mentions the fact that Sultana Mara prayed to God that if she were saved from marrying Murat II, she vowed not to marry again but to remain free 'serving her Savior'. It can be assumed that the logical sequence of circumstances, based on the previous examples of noble women from the Orthodox Balkans who, as widows, no longer desired or were able to marry, would have been monasticism—serving God. However, as is known, that did not happen in this case. Mara Branković continued her life in her parents' home, actively participating in political events in Serbia, especially after the death of the despot Đurađ Branković. Furthermore, the late Byzantine historian Dukas presented information that Sultan Mehmed II, after allowing his stepmother to go to Serbia 'with much fame and honor,' granted her estates along the border for her support. In this context, we propose the hypothesis that the 'Savior' she wanted to serve, whom she didn't want to betray by marrying his political opponent just a few months after becoming free, can be found in the person of the Ottoman Sultan Mehmed II.